

CULTOUR

Reiseliv og kulturlandskap:

TEMA

Hvordan forstår turisten det norske landskapet?

AV **ANDERS BRYN**
OG **BJØRN EGIL FLØ**

Anders Bryn, Ph.D. Forsker ved Norsk institutt for skog og landskap. Førstemanuensis ved Høgskolen i Hedemark. Leder for forskningsprosjektet CULTOUR.

Bjørn Egil Flø, Sosiolog, forsker ved Norsk senter for bygdeforskning. Han har i flere år forsket på virkemiddelbruk og det multifunksjonelle landbruket samt ressursforvaltning og utmarksbasert næringsutvikling

CULTOUR

Et nytt forskningsprosjekt med akronymet Cultour er nå satt i gang, hvor hovedmålet er å øke kunnskapen om relasjonene mellom jordbrukets kulturlandskap og reiselivets bruk av og behov for dette landskapet, deriblant kulturminner.

De første eksentriske turistene fra sentrale stormakter i Europa beskriver med bred penn de vakre landskapene med dype fjorder, høye fjell, langstrakte daler, skogenes blåner og ville kyster. Samtidig uttrykker de en tydelig og sterk beundring for de hardføre norske fjellbøndene og kystfiskerne. Deres

liv var muligens enkle og jordnære, men de tok i bruk landets ressurser og viste velvillig fram perlene i det norske landskapet. Fjellbøndene og kystfiskerne var i realiteten Norges første turistguider, og førte blant annet den engelske overklassen til de høyeste fjellene og den tyske keiseren til de beste lakseplassene. Sakte, men sikkert ble også landskapet formet av nordmennenes ressursutnyttelse. Kystområdene ble ryddet for skog gjennom saltkoking, båtbygging, lyngbrenning, husdyrbeiting og tømmerekspert. Setermiljøene ble åpnet og delvis avskoget gjennom uttak av virke til blant annet materialer, tjærebrenning, ysting av ost og

Helt siden den gryende turismen på 1800-tallet har landskapet stått sentralt for reiselivsnæringene. I en årrekke har disse uttrykt bekymring for de omfattende landskapsendringene i Norge.

T.v.: Tradisjonell liten vestlandsgård Viksøyri, Vik, Sogn og Fjordane.

Utsikt over Ekrene og dyrka myr Melbu, Hadsel, Nordland. Foto: Anders Bryn

utmarksbeiting. Rundt bergverkene åpnet landskapene seg gjennom veduttak til fyrsetting, kølbrenning og malmsmelting. Etter hvert som tømmereksperten økte, kom hogsten i gang også i de store skogene i innlandet. Ny mark ble rydda og mang en Isak Sellanrå sørget for at store deler av landet kom i bruk.

DET UNIKE FOR NORGE SOM REISEMÅL

Den historiske ressursutnyttelsen gjør ifølge reiselivsguru Jens A. Riisnæs Norge til et helt spesielt reise­mål, hvor kulturen er en integrert del av naturen. Chile, Alaska, New Zealand og andre land har også flott natur, prega av kyst og fjell. De mangler imidlertid våre kystgarder og utmarksbruk, stavkirker, setergreider, lyngheier, helleristninger, klyngetun, fyrtårn og mange andre

fysiske kulturspor. Opplevelsen av denne helt spesielle kulturpåvirkninga i naturen krever et variert, autentisk og estetisk landskap. Reiselivet frykter nå at mindre tilgjengelighet, mindre framkommelighet og forringa utsikt blir resultatet av dagens landskapsutvikling, som i stor grad preges av gjengroing.

NYTT FORSKNINGSPROSJEKT

I det nye forskningsprosjektet vil vi se nærmere på disse problemstillingene og teste holdbarheten av reiselivets påstander. Først og fremst vil det måtte dokumenteres om de påståtte landskapsendringene er et nasjonalt fenomen, og i hvilken grad endringene berører viktige reiselivsdestinasjoner og ferdselsårer, samt ulike typer freda kulturminner.

Er det slik at landskapsendringene foregår i de områdene hvor turistene befinner seg? Vil enkelte typer freda kulturminner være spesielt utsatt for gjengroing med skog? Vil landskapsendringene skjerme utsikten fra bussturistenes hovedveier? Er de nasjonale turistveiene spesielt utsatt for gjengroing med skog? Vil hyttene i fjellet miste utsikten som følge av ny skog? Blir store, åpne utmarksområder utilgjengelige og vil gjengroing hindre adkomsten til utmarka?

I prosjektet erkjenner vi også at disse problemstillingene i mange tilfeller kan vendes til et gode. Noen kategorier turister liker sannsynligvis skog og andre villmarkspregede arealer. Dessuten vil ny skog utgjøre en framtidig ressurs, spesielt i et

Tre illustrasjoner som viser endringer i kulturlandskapet på grunn av gjengroing

Kjerringsteinen i Tuddal, Hjartdal i Telemark 1931 og 2008. Foto: Anders Beer Wilse. © Norsk Folkemuseum og © Oskar Puschmann, Skog og landskap - Tilbakeblikk

Flekkerøy, Kristiansand i Vest-Agder. Foto: Anders Beer Wilse. © Norsk Folkemuseum og © Oskar Puschmann, Skog og landskap - Tilbakeblikk

Hervassstøylen i Tokke, Telemark. © Kjetil Vistad og © Oskar Puschmann, Skog og landskap - Tilbakeblikk

Grønn tunnel med gran i Vik, utsikt mot nord Vikøyri, Vik, Sogn og Fjordane. Foto: Anders Bryn

bioenergiperspektiv. Hvor vil disse ressursene bli tilgjengelige, og hvor store arealer vil gjengroingskogen dekke?

Alt dette er spørsmål vi søker å nærme oss i dette prosjektet. For første gang vil vi kartfeste de avskoga arealene i Norge som nå er utsatt for gjengroing etter nedlagt eller endra utmarksdrift. Samtidig vil vi kartfeste utsatt innmark og bedre forståelsen av hvilke prosesser som forårsaker endringer. Avskoga utmark og utsatt innmark vil deretter bli geografisk koblet til

ulike typer freda kulturminner og reiselivsdestinasjoner.

INDIKASJONER PÅ BETYDNINGEN AV KULTURLANDSKAP OG KULTURMINNER

For andre gang har National Geographic Traveler kåret fjordene på Vestlandet til det beste av verdens reisemål. De framhever spesielt innslaget av velholdte kulturlandskap, hvilket forteller mye om landskapsestetikens betydning for reiselivet. Den amerikanske reiselivsforskeren Roger B. Hammer sier i en vitenskapelig artikkel fra 2008

bl.a. følgende om sine reiseopplevelser fra Norge: *“However, as I drove from Oppdal into the nearby mountains of Trollheimen, I did find the mountains breathtaking but what was, at least to me, even more incredible and unique were the scattered farms on the lower slopes of the mountains and in the valley below. For me, the farmsteads, with their unique and historic barns, houses, and granaries, were more astonishing than the mountains.”* (Hammer 2008, side 180).

Gjennom spørreundersøkelser og kvalitative dybdeintervjuer vil prosjektet undersøke hvilke landskap turistene foretrekker, samt hvilke landskapstyper de helst vil se på sine reiser i Norge. Prosjektet vil studere hvordan turistene forholder seg til landskapet og landskapets kulturminner. Hva ser de og hva synes de om det de ser? Og ikke minst, hvordan forstår de det? Hva har det å si at nettopp Roger Hammer har en bestefar fra Skjelstadmarka ikke langt fra Stjørdal og en oldemor fra Årdal i Sogn? Hva har det å si at han jevnlig besøker sin tremenning på gården Hammer? Hva har det å si at han kjenner livet på et norsk småbruk? Hvordan er koblingen mellom hva Hammer ser og hans relasjon til Norge og norsk kultur? Hvordan ville Hammer lest det norske landskapet om hans bestefar hadde kommet fra Horningtoft i Sør-England? Hva ville

Hammer sett om hans tilknytning til landbruket hadde vært 1000 kyr i en melkekarusell? Hvordan ville han forstått et gjengrodd kulturlandskap der geitramsene hadde stått i full blomst? Hvordan ville Hammer forstått det norske landbrukets innvirkning på miljø og biodiversitet om hans eneste kjennskap til landbruket var høyintensivt vanningsjordbruk fra midtvesten? Kort sagt, hva betyr fordommene våre, eller vår forforståelse av hvordan ting henger sammen, hva betyr det for hvordan vi forstår landskapet som vi beveger oss i? Vil en tett skog friste en kontinentaleuropeer sterkere til å ta seg en fottur enn åpen beitemark, rett og slett fordi det ligger noen tilvendte forståinger om at åpent landskap i større grad er privat enn hva skoglandskapet er?

Alt dette er spørsmål vi søker å nærme oss i dette prosjektet. Vi vil prøve å avdekke hvordan turistene forstår det norske landskapet, samt betydningen av kulturlandskap og kulturminner for deres opplevelse og valg av reisemål.

REISELIVSNÆRINGAS UTVIKLING

Reiselivet er ei næring i sterk vekst. Siden 1950-tallet er antallet gjestedøgn og sysselsatte innen reiselivet i Norge nesten tredobla. Bare i 2007 økte ferie- og fritidstrafikken i Norge med rundt 5 %, sammenlikna med 2006. Norge var blant de første i verden til å forplikte seg til satsing på geoturisme, og fra 2008 kunne sju av ti bedrifter i bransje- og markedsorganisasjonen Hanen rapportere om økonomisk overskudd. I 2007 kom også regjeringa med en egen reiselivsstrategi, hvor det blant annet heter at reiselivet må tilstrebe "ivaretagelse av vårt natur- og kulturlandskap" (NHD 2007, side 11).

Turistene i Norge kommer fra mange land, først og fremst de nordiske og europeiske. Til manges overraskelse er imidlertid nesten ¾ av alle turister i Norge norske. Dette er turister med klare forventninger til landskapet og kulturen i den. I økende grad stilles det krav til gode guider, samt autentiske landskap hvor koblinga mellom natur og kultur lett lar seg formidle. De fleste undersøkelser viser at rundt 80 % av turistene i Norge mener utsikt og landskapsopplevelse er viktig for ferieopplevelsen. Skal denne opplevelsen trygges, vil det være nødvendig med aktiv skjøtsel av landskapet.

DET ER I DAG MANGE GODE ryddeprosjekter i Norge, og mange landskap holdes åpne gjennom utmarksbeiting. Koordineringa av landskapskjøtselen kan imidlertid

bedres, og forskningsprosjektet vil derfor komme med forslag til hvordan dette kan systematiseres og gjennomføres.

Geiter som beiter ved hytte Fjellstølen, Beitostølen, Øystre Slidre, Oppland. Foto: Anders Bryn

REFERANSER

FORSKNINGSOPPGAVER I CULTOUR:

Full tittel på forskningsprosjektet er "Cultural Landscapes of Tourism and Hospitality: Character, Management and Perceptions of the Tourism-related Cultural Landscapes". Hovedmålet er å øke den forskningsbaserte kunnskapen om relasjonene mellom jordbrukets kulturlandskap og reiselivets bruk av og behov for dette landskapet, deriblant kulturminner. Prosjektet er virksomt fra 2009 til 2012.

FORSKNINGSPARTNERE I CULTOUR:

Cultour involverer forskere fra Norsk institutt for skog og landskap, Senter for bygdeforskning, Transportøkonomisk Institutt, The Macaulay Land Use Research Institute (Skottland) og Swiss Federal Institute for Forest, Snow and Landscape Research.

PROSJEKTPARTNERE I CULTOUR:

Cultour har 5 prosjektpartnere som bidrar både med egeninnsats og finansiering: NHO Reiseliv, Norges Bondelag, Riksantikvaren, Norges Skogeierforbund og Innovasjon Norge.

FINANSIERING AV CULTOUR:

Cultour er et kompetanseprosjekt med brukerfinansiering (KMB) og budsjettet er på 12 millioner. Norges Forskningsråd finansierer 80 % av prosjektet via programmet Natur og næring. Våre prosjektpartnere finansierer de resterende 20 %.

DE TRE STUDIEOMRÅDENE SOM ER MED I PROSJEKTET:

I Cultour ønsket vi å fange opp variasjon i kulturlandskap og reiseliv gjennom tre studieområder fordelt på Vestlandet, Nord-Norge og fjellregionen på Østlandet. Dybdestudier av landskapsutvikling og reiseliv blir derfor gjennomført i følgende områder: Vik i Sogn og Fjordane, Beitostølen i Oppland og Hadsel i Nordland.

MER INFORMASJON OM PROSJEKTET:

www.bygdeforskning.no
(søk på Cultour)
www.skogoglandskap.no
(søk på Cultour)
E-post:
anders.bryn@skogoglandskap.no